

Przekształcenia krajobrazów gminy wiejskiej Ostróda

Mariusz Antolak

Transformation
of the Landscape
in the Rural
Community
of Ostróda

Słowa kluczowe: przekształcenia
krajobrazu, inwentaryzacja, Ostróda

Wprowadzenie

Gmina wiejska Ostróda położona jest we wschodniej części województwa warmińsko-mazurskiego, w powiecie ostródzkim. Teren opracowania charakteryzuje się zróżnicowanym krajobrazem, objętym wielorakimi formami ochrony. Gmina znajduje się w zachodniej części Mazur, w dogodnym położeniu komunikacyjnym pomiędzy Gdańskiem, Warszawą, Olsztynem i Toruniem. Teren opracowania, tak jak i obszar większości ziem polskich, podlegał silnym przekształceniom antropogenicznym od setek, a nawet tysięcy lat. Pierwotne układy osadnicze lokowane były w najatrakcyjniejszych miejscach, związanych m.in. z obronnością oraz dostępem do wody. Informacje o tych układach przestrzennych oraz ich przekształceniach są szczątkowe. Nowe wzmianki pochodzą najczęściej z badań archeologicznych, które są organizowane współcześnie praktycznie wyłącznie na placach budów. Ważne przekształcenia krajobrazu wiązały się z zasiedlaniem tych obszarów w VI i V wieku p.n.e. przez plemiona bałtyjskie i germańskie. Polegały one głównie na wylesieniach terenów oraz przeznaczaniu części z nich pod rozwój rolnictwa. Kluczowym okresem przekształceń był okres średniowiecza i najazd tutejszych

terenów przez Krzyżaków. Istotny wpływ na obecny wygląd przestrzeni miały kolejne wojny, w tym I wojna światowa. Duże zmiany dokonały się podczas rewolucji przemysłowej (zagęszczenie ciągów komunikacyjnych), znaczący rozwój zabudowy nastąpił w okresie międzywojennym. Wyraźne zmiany w krajobrazie wywołały niszczenia II wojny światowej i transformacje związane z okresem powojennym (PRL). Współcześnie mamy do czynienia z jednym z największych okresów przekształceń w historii Polski – porównywalnym nawet ze zniszczeniami II wojny światowej. Logiczne jest, że formy przeszłościowe są jednym z podstawowych wzorców inspiracyjnych dla przyszłości [Górniewicz 1999]. Współcześnie jednak duża część społeczeństwa uważa, że działania zmierzające do czerpania takowych wzorców muszą zmierzać do tworzenia tzw. skansenu.

Cel i zakres opracowania

Celem pracy była analiza aktualnych i prognozowanych przekształceń krajobrazów gminy wiejskiej Ostróda. Na przykładzie gminy wiejskiej opisano zjawisko, które można uznać za typowe dla przekształceń krajobrazu Polski północno-wschodniej. Zakres przestrzenny opracowania objął obszar 401 km². Zakres czasowy prac objął analizę materiałów archiwalnych oraz doku-

Key words: landscape transformations, inventory, Ostróda

Introduction

The rural municipality of Ostróda lies in the eastern part of the Province of Warmia and Mazury, in the County of Ostróda. The area under research has a variety of landscapes and different forms of landscape conservation. Ostróda is in the western part of Mazury, conveniently located between Gdańsk, Warsaw, Olsztyn and Toruń. The studied area, like most of Poland, has been subjected to strong anthropogenic transformations for hundreds or even thousands of years. Prehistoric settlements looked for the best locations with regard to defensive attributes or access to water. Unfortunately, there is little historic information on the earliest human settlements or changes to the landscape. New facts have been discovered during archeological excavations, which nowadays are usually only carried out at construction sites. Important changes in the landscape around Ostróda occurred in the 6th and 5th centuries BC with the settlement of Baltic and Germanic tribes. This involved clearing trees and setting aside some of the cleared land for agriculture. Another important time of changes to the landscape was the Medieval Period, when the whole region was conquered by the Teutonic Knights. Subsequent wars, especially World War One, signifi-

cantly impacted the landscape and how it looks today. The industrial revolution brought with it intensive changes, for example, with a denser network of roads. The interwar years witnessed a considerable increase in building and development. Substantial changes in the landscape were caused by the devastation of World War Two and post-war changes during the Polish People's Republic. At present, Poland is experiencing one of the biggest periods of landscape transformation in its history – comparable even to the damage brought about by World War Two. It would seem to be logical that past forms would be used as the starting point for models of future development. Currently, a large proportion of society believes that any effort to draw on traditional models is only trying to produce a form of open air museum.

Objective and scope of research

The objective of this study was to analyze the current and predicted changes to the landscape in the rural municipality of Ostróda. The examples from this area were used to generalize the current trends that have been impacting the landscape in northeast Poland. The studied area encompassed 401 km². The time period covered archived documents from the past and planning documents filed for the future. The scope of the research consisted of an analysis of

cartographic materials, municipal planning documents, and a detailed inventory of the research area.

Methodology of the research

The materials used for spatial analyses were mostly obtained from the Council of the Municipality of Ostróda. The primary documents were the studies of conditions and directions in spatial management and local spatial management plans – binding, planned and historic documents. In 2011–2012, a detailed inventory of the research area was made. The main purpose of the field observations was to document the ongoing transformation of the landscape. Based on an analysis of the gathered materials, the current and foreseeable changes to the landscape were outlined in the form of descriptions and maps. This paper is part of a larger research project entitled *Landscape transformation and protection: a case study of the rural counties and municipalities of Ostróda* [Antolak 2013a].

Current landscape modifications

The following types of changes were identified in the studied area.

mentów planistycznych, które swoimi zapisami wybiegają w przyszłość. Zakres merytoryczny pracy objął analizę materiałów kartograficznych i dokumentów planistycznych szczebla gminnego, a także szczegółową inwentaryzację terenu opracowania.

Metodyka badań

Materiały do analiz przestrzennych zostały pozyskane głównie z Urzędu Gminy Ostróda. Podstawowymi materiałami był projekt studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego oraz miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego (obowiązujące, projektowane i archiwalne dokumenty). W latach 2011–2012 dokonano ponadto szczegółowej inwentaryzacji terenu opracowania. Głównym celem wizji terenu była dokumentacja aktualnych przekształceń krajobrazów. Na podstawie przeanalizowanego materiału wyjściowego dokonano analizy aktualnych i prognozowanych przekształceń krajobrazu w formie opisowej i kartograficznej. Niniejsze badania stanowią jeden z elementów szerszego zadania badawczego pn. *Kształtowanie i ochrona krajobrazów gmin na przykładzie gminy wiejskiej i miejskiej Ostróda* [Antolak 2013a].

Aktualne przekształcenia krajobrazów

Poniżej zaprezentowano wybrane grupy przekształceń zidentyfikowanych na terenie objętym badaniami.

Architektura i detal architektoniczny

Jednym z podstawowych zagrożeń wsi europejskich jest zatarcie specyficznego charakteru kultur regionalnych oraz unicestwienie dziedzictwa krajobrazowo-architektonicznego [Drożdż-Szczybura 2000]. Problem specyfiki architektonicznej i krajobrazowej mazurskiej wsi ma współcześnie ogromne znaczenie i nie ominął również gminy wiejskiej Ostróda. Wiele budynków o dużych walorach architektonicznych, które pozostają bez opieki, popada w ruinę. Dużym problemem są niewłaściwie prowadzone remonty budynków mieszkalnych (ryc. 1–2). Towarzyszą im niejednokrotnie deformacja otworów okiennych i drzwiowych oraz zmiany w elewacjach. Ocieplanie budynków powoduje nie tylko pojawianie się obcych materiałów budowlanych, ale i niszczenie istniejącego cennego detalu architektonicznego [Antolak 2013b]. Dużym problemem jest niska świadomość społeczeństwa oraz luki w systemie prawnym [Storz 2011] zezwalające na te drastyczne przekształcenia.

W nowych projektach ozdobny detal praktycznie nie występuje, a architektura rzadko kiedy nawiązuje do tradycji regionu. Największe atuty Mazur znikają w zastraszającym tempie. Dużym problemem jest ponadto brak edukacji estetycznej i krajobrazowej społeczności (mieszkańców, projektantów i urzędników). Dobrym przykładem są wyniki zorganizowanego przez gminę wiejską Ostróda konkursu pt. „Estetyczna Wieś 2012”. Celem konkursu było zachęcenie lokalnej społeczności do podejmowania działań podnoszących estetykę swoich miejscowości oraz aktywność na rzecz ochrony środowiska naturalnego. W konkursie pierwsze miejsce przyznano miejscowości Lubajny-Nowe Siedlisko, którą można traktować jako satelitarne osiedle miejskie, gdyż strukturą zagospodarowania niczym nie przypomina układu ruralistycznego. Typowe miejscowości wiejskie, reprezentujące wysokie wartości estetyczne zarówno architektury, jak i rozplanowania przestrzennego – takie jak Reszki, Glaznoty czy Brzydowo zajęły miejsca zdecydowanie niższe lub w konkursie w ogóle nie startowały. Na terenie gminy podczas prac inwentaryzacyjnych przeprowadzono liczne wywiady swobodne dotyczące m.in. estetyki architektury. Wyniki tych rozmów są niepokojące i potwierdzają tezę, że lokalna społeczność jako atrakcyjne wizualnie odbiera obiekty będące w dobrym stanie technicznym. Walory architektoniczne (m.in. proporcje,

Architecture and architectural detail

One of the most serious threats to the European countryside is the blurring of differences in regional cultures and the disappearance of landscape and architectural heritage [Drożdż-Szczybura 2000]. In recent years, the problem of preserving the unique character of the architecture and landscape in the Masurian countryside has become more acute, and the Ostróda area is no exception. Many buildings of high architectural value have been left vacant and are falling into ruin. Another problem is that residential buildings are renovated in a haphazard manner (Fig. 1, 2). Windows and doors are often misshapen and building facades are altered. Insulating buildings leads not only to the appearance of inconsistent building materials but also to the loss of valuable architectural details

[Antolak 2013b]. The low level of awareness among the general public and loopholes in the legal regulations [Storz 2011], which make such drastic alterations possible, have aggravated the situation. Contemporary investment projects are practically devoid of ornamental detailing and architectural designs rarely draw on regional traditions. The greatest assets of the Mazury region are disappearing at an alarming rate. Another serious problem is the lack of education or understanding of the value of aesthetics and the landscape among the public and in particular among residents, designers and civil servants. The results of a contest held by the municipality of Ostróda, called 'The Quaintest Village of 2012', serve as a good example. The purpose of the contest was to encourage local communities to make an effort to improve the appearance of their village and undertake activities that protect the

natural environment. First place was awarded to Nowe Siedlisko near the town of Lubawa, which is actually a bedroom community and whose spatial structure in no way resembles a rural layout. Traditional villages, which are highly valued for their architecture and spatial arrangement like Reszki, Glaznoty or Brzydowo, either placed lower in the contest or did not enter at all. While taking an inventory of the rural municipality, many informal interviews were conducted with residents, which included questions about the aesthetic value of local architecture. The responses were greatly discouraging and underscore the fact that the local community regards buildings in good physical condition to be visually attractive. Generally speaking, architectural assets, such as proportion, materials, or detailing, were not taken into consideration when making an assessment.

Ryc. 1. Przekształcenia zabytkowej zabudowy przy folwarcznej w Pancerzynie, wrzesień 2012 r.

Fig 1. Changes to historic manor buildings in Pancerzyn, September 2012

Ryc. 2. Przekształcenia formy architektonicznej, Szafranki, sierpień 2010 r.

Fig. 2. Changes in architectural form, Szafranki, August 2010

materiał, detal architektoniczny) nie są praktycznie uwzględniane w tych ocenach.

Rozproszenie i chaotyczna różnorodność nowych układów przestrzennych

Jest to jeden z podstawowych problemów współczesnego systemu planowania przestrzennego. Problem ten w dużej mierze wynika z faktu przeznaczania w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego i studiach uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gmin dużych obszarów rozwoju zabudowy mieszkaniowej. Jest to główna przyczyna rozpraszania się zabudowy zarówno na terenach wiejskich, jak i w miastach. Problem różnorodności i chaotycznego zróżnicowania tych układów tkwi również w nieprecyzyjnych i lakonicznych zapisach miejscowych

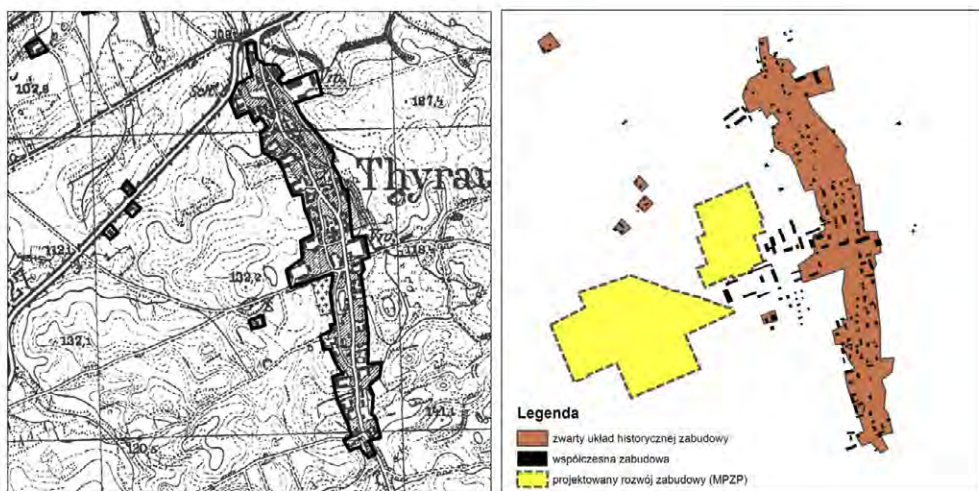
planów zagospodarowania przestrzennego. Zapisy te dają olbrzymią swobodę inwestycyjną i uzasadniane są konstytucyjnym prawem własności. Krajobraz na takiej swobodzie cierpi najbardziej. Współczesne struktury urbanistyczne znacznie odstają jakością od poniemieckiej spuścizny, co jest widoczne m.in. w zabudowie Samborowa i Tyrowa.

Problem chaotycznego rozwoju strefy podmiejskiej jest powszechnie obserwowaną tendencją ogólnopolską. W związku z licznymi barierami rozwoju przestrzennego występującymi w sąsiedztwie Ostródy (głównie obecność lasów, jezior i zabagnień) rozwój zabudowy został skutecznie ograniczony do okolic Wałdowa, Międzylesia, Lubajn, Szafranek i Kajkowa. Zabudowa podmiejska nie nawiązuje nawet w najmniejszym stopniu do historycznego budownictwa wiejskiego. Poszczególne siedliska powstają w dużym rozproszeniu,

a architektura prezentuje niezwykle różnorodność form i materiałów.

Intensyfikacja zabudowy oraz wprowadzanie nowych układów przestrzennych bez zasady dobrej kontynuacji

Analizując prognozy demograficzne, trudno doszukiwać się logicznego uzasadnienia współczesnego boomu na rynku nieruchomości. Duży problem stanowi wprowadzanie nowych układów przestrzennych bez poszanowania zasady dobrego sąsiedztwa. Mowa tu o licznych miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego, które powstały w ostatnich latach na obszarze wiejskim (m.in. Durąg, Ostrowin, Tyrowo, Kajkowo, Stare Jabłonki). Zaprojektowane nowe osiedla w żaden sposób nie nawiązują do układu przestrzennego wsi, stanowiąc odrębne, obce krajobrazowo osiedla (istniejące: Lubajny-Nowe Siedlisko, projektowane: Durąg, Tyrowo, Stare Jabłonki, Idzbark). Interesującym przykładem jest wieś Tyrowo. W miejscowości zachowała się do dzisiaj duża część zabudowy historycznej, tworzącej czytelny układ przestrzenny. Ze względu na sprzyjające warunki środowiskowe, komunikacyjne i lokalizacyjne miejscowość powoli traci swój niewątpliwy urok. Tyrowo leży przy ważnym ciągu komunikacyjnym w niedalekiej odległości od ośrodka miejskiego. Gwałtowny rozwój miejscowości następuje od strony zachod-

Ryc. 3. Przykład współczesnych deformacji wiejskich układów osadniczych, Tyrowo (oprac. M. Antolak)

Fig. 3. Example of the current violation of rural residential patterns, Tyrowo (prepared by M. Antolak)

Sprawling placement and variety of new spatial designs

Low-density and chaotic real estate development is one of the dominant problems in contemporary spatial planning. This has mainly originated from the fact that both Local Spatial Management Plans and Studies of Conditions and Directions of Spatial Development have allocated large areas of land for residential housing. The result is suburban sprawl in both towns and rural areas. The root cause of this is vague and overly concise provisions in the Local Spatial Management Plans. The provisions give a great deal of free rein to real estate development which is justified by the constitutional right to own property. The landscape has suffered the most because of this lax approach. Contemporary urban buildings are of a much inferior quality compared to those left behind from the German era. This can be seen in the development of Samborowo and Tyrowo.

Chaotic suburban development is a common trend currently seen all over Poland. Because of the numerous environmental barriers to real estate development in Ostróda mainly from forests, lakes and wetlands, development has been effectively limited to areas near the villages of Wałdowo, Miedzylesie, Lubajny, Szafranki and Kajkowo. New suburban houses, however, do not in the slightest way correspond to historic rural architecture. Housing estates

are scattered far apart from one another, and the architecture represents an astonishing array of designs and materials.

Accelerated real estate development and new spatial designs that lack continuity

An analysis of demographic forecasts clearly does not yield any justification for the existing boom in the real estate market. A major problem is that new spatial designs are introduced without any regard for consistency with neighboring areas. The culprits of this situation are the many Local Spatial Management Plans that have been made in recent years for rural areas (e.g. Durąg, Ostrowin, Tyrowo, Kajkowo, Stare Jabłonki). New housing estates are not in any way tied into the spatial design of a given village, but are allowed to become separate entities that seem foreign to the landscape, presently: Lubajny-Nowe Siedlisko; and planned: Durąg, Tyrowo, Stare Jabłonki, Idzbark. An interesting case can be found in Tyrowo. This village has preserved most of its historic buildings, and has created a consistent spatial design. Because of the favourable environmental conditions, easy access and good location, the village is gradually losing its unquestionable charm. It lies along an important transportation route, not far from an urban centre. Rapid development is already taking place to the west of the village, where the shape

of the land is the best for constructing houses. After World War Two, the first clash in architecture came from multi-family blocks of flats. At present, the next stage of real estate development in the village has been set out in the binding local spatial development plans [Zmiana miejscowego planu... 1999, Miejscowy plan... 2002]. New housing estates were designed that are out of sync with the existing buildings. If allowed to be built, the investment projects will be in complete contrast to the original value of the village layout (Fig. 3). Unfortunately, such situations are becoming increasingly common.

Landscape changes caused by farming and forestry

In many cases, changes to the landscape are temporal and often connected with agriculture and forestry. This is mainly a result of the seasonal nature of growing crops, in which the range of view over the landscape is obstructed for a time by tall crops like corn or shrub willow. Other changes can come from burning stubble, soil erosion from the wind, storing different agricultural products in the field like manure piles, haystacks, or silage bales wrapped in plastic. Changes to the landscape can also come from the legal or illegal clearing of trees or shrubs (Fig. 4), or from intentional or unintentional changes in species diversity. One of the most interesting examples is the historic Lutheran

Ryc. 4. Przekształcenia krajobrazu związane z wycinką zadrzewień i lasów, okolice miejscowości Rudno, kwiecień 2011 r.

Fig. 4. Landscape transformation caused by clearing shrubs and trees, area near Rudno, April 2011

Ryc. 5. Zabytkowy ewangelicki cmentarz w Brzydowie zamieniony na pastwisko, sierpień 2012 r.

Fig. 5. A historic Lutheran cemetery in Brzydowo turned into a pasture, August 2012

niej, gdzie ukształtowanie terenu jest najbardziej sprzyjające. Po wojnie we wsi pojawiła się dysharmonijna zabudowa wielorodzinną, współcześnie planowany jest kolejny rozwój wsi na mocy obowiązujących miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego [Zmiana miejscowego planu... 1999, Miejscowy plan... 2002]. Nowe osiedla zaprojektowane zostały w oderwaniu od istniejącej zabudowy. W przypadku realizacji zamierzenia projektowego dojdzie do całkowitego zatarcia jego pierwotnych wartości (ryc. 3). Niestety, sytuacje tego typu mają miejsce coraz częściej.

Przekształcenia związane z rolnictwem i leśnictwem

Przekształcenia krajobrazu w wielu przypadkach mają charakter okresowy i związane są m.in. z rolnictwem i leśnictwem. Dotyczą przede wszystkim okresowości zasiewów oraz wpływają na czasowe ograniczenia zasięgów widoczności – w przypadku uprawy gatunków osiagających dużą wysokość (kukurydza, wierzba krzewiasta). Zmiany te dotyczą również wypalania traw, erozji wietrznej gleb, składowania na polach różnego rodzaju elementów związanych z rolnictwem (m.in. przyzmy obornika, snopki siana, bele z kiszoną owinięte białą folią). Istot-

ne są również legalna i nielegalna wycinka drzew i krzewów (ryc. 4) oraz planowane i spontaniczne zmiany w strukturze gatunkowej. Jednym z bardziej interesujących przykładów jest przekształcenie zabytkowego cmentarza ewangelickiego w Brzydowie na pastwisko (ryc. 5).

Grodzenie terenów nadwodnych

Przekształcenia krajobrazu mają miejsce często na terenach o dużych w walorach krajobrazowych, w tym wzdłuż linii brzegowych zbiorników wodnych. W bezpośrednim sąsiedztwie brzegów w wielu miejscach pojawiają się

graveyard in Brzydowo which was turned into a pasture (Fig. 5).

Fencing of waterfronts

Changes to the landscape frequently occur in places which have high scenic value, including lake-shores. Barriers or fences that go right down to the water's edge have appeared in many places to block access or the right of passage. This has mostly been done around lakes: Szelałg Wielki Lake, Szelałg Mały Lake and the Drwęca River (Fig. 6).

Natural landscape transformations

Most changes to the landscape are directly caused by people, while some occur naturally. In the studied region, there are examples of secondary succession (Fig. 7) changes caused by the European beaver (*Castor fiber*) in the Drwęca River Valley, and changes caused by the natural elements of wind or water,

e.g. wind damage or seasonal flooding in river valleys especially after spring thawing.

Filled-in ponds

There are a large number of small ponds, both natural and man-made, that were identified throughout the study area, including village ponds used as fire water reservoirs. Some of these ponds have been filled in, which significantly lowers landscape value in a particular place.

Illegal landfills and dumping sites

While making an inventory of the entire municipal area, dozens of illegal dumping sites were noted. This undoubtedly represents a major problem for the environment, the community and the beauty of the landscape. Many of these landfills are immediately adjacent to country roads and can be seen from long distances (Fig. 9). This problem also

exists in forests, around lakes or on the estates of historic manors and parks. One of the biggest illegal landfills was discovered in a gorge hidden between fields in the village of Naprom.

Technical infrastructure

At present, identified elements that make up the technical infrastructure in the studied do not materially detract from the value of the landscape. The highest aerial objects are found around the Main Power Supply Station Szafranki, south of Ostróda. There are some questionable infrastructure elements like electric power lines that are located within the scenic panoramas of lakes and adjacent forested areas.

Destruction of natural monuments

Registering trees as natural monuments is not a sufficiently effective way of ensuring their protection.

Ryc. 6. Tworzenie barier antropogenicznych na obszarach cennych przyrodniczo, rezerwat przyrody „Rzeka Drwęca” w okolicach Samborowa, kwiecień 2011 r.

Fig. 6. Man-made barriers in areas of high natural value, the Drwęca River Nature Reserve near Samborowo, April 2011

Ryc. 7. Sukcesja wtórna odłogowanych gruntów – przesłanianie otwarcie widokowych, sierpień 2012 r.

Fig. 7. Secondary succession on fallow land – a scenic view obscured, August 2012

bariery w postaci ogrodzeń, uniemożliwiające swobodne przemieszczanie się. Problem dotyczy głównie jezior: Szelaż Wielki i Szelaż Mały oraz rzeki Drwęcy (ryc. 6).

Naturalne przekształcenia krajobrazu

Na większość przekształceń krajobrazu duży wpływ ma działalność człowieka, pozostałe mają charakter naturalny. Na terenie opracowania można wymienić wśród nich m. in: sukcesję wtórną (ryc. 7), działalność bobrów europejskich (*Castor fiber*) w dolinie Drwęcy, aktywność wody i wiatru – okresowe podtopienia w dolinach cieków wodnych – głównie po zimowych roztopach oraz wiatrołomy.

Zасыpywanie zbiorników wodnych

Na terenie opracowania stwierdzono bardzo dużą ilość niewielkich zbiorników wodnych pochodzenia naturalnego i antropogenicznego (np. stawy wiejskie pełniące funkcje zbiorników przeciwpożarowych). Część z tych zbiorników jest zasypywana, co ma znaczny wpływ na obniżenie walorów krajobrazowych miejscowości.

Nielegalne składowiska odpadów

Podczas inwentaryzacji obszaru gminy napotkano na dziesiątki niele-

galnych składowisk odpadów. Stanowi to niewątpliwie duży problem pod względem środowiskowym, społecznym, jak i estetyki krajobrazu. Wiele z nich znajduje się w bezpośrednim sąsiedztwie dróg polnych i jest dobrze widoczna z dużych odległości (ryc. 9). Problem dotyczy również terenów leśnych, przyjeziornych oraz obszarów zabytkowych założeń folwarczno-parkowych. Jedno z większych nielegalnych składowisk zlokalizowano w śródpolnych wąwozie w okolicy miejscowości Naprom.

Elementy infrastruktury technicznej

Elementy infrastruktury technicznej zidentyfikowane na terenie opracowania nie powodują znaczącego obniżenia wartości krajobrazowych. Największa kumulacja napowietrznych obiektów występuje w okolicy Głównego Punktu Zasilania (GPZ) Szafranki na południe od Ostródy. Problemowe są lokalizacje infrastruktury technicznej w panoramach widokowych jezior oraz związane z nimi przecinki leśne.

Niszczenie pomników przyrody

Wpisanie drzew na listę pomników przyrody nie jest wystarczająco skuteczną formą ich ochrony. Działaniem doprowadzającym do obumarcia pomnikowego dębu w Szyltaku (ryc. 8) było składowanie pod drze-

wem przyzmy gleby, która skutecznie uniemożliwiła drzewu pobieranie wody i składników odżywczych. Mimo wielu zabiegów, mających na celu przywrócenie drzewa do życia, okaz obumarł kilka lat temu. Kolejnym z drastycznych przykładów jest wydanie zezwolenia na wycinkę pomnika przyrody rosnącego w Starych Jabłonkach. Drzewo zostało uszkodzone w wyniku niesprzyjających warunków pogodowych, jednakże nie ucierpiało na tyle, by stanowić zagrożenie dla mienia lub ludzi, a jego żywotność wskazywała, że regeneracja ubytków korony nastąpi w ciągu zaledwie kilku lat.

Przekształcenia dokonywane na terenach chronionych

Przekształcenia krajobrazu nie omijają również obszarów objętych ochroną. Przykładów tego typu zmian podczas inwentaryzacji na terenie opracowania zaobserwowano dziesiątki. Jednym z nich był remont przepustu pod drogą krajową nr 15, którym przepływa Bałcyna – objęta ochroną i będąca trasą migracji m.in. troci i minogów. Na czas remontu migracja organizmów przemieszczających się tą drogą została uniemożliwiona. Znacznie bardziej widoczne przekształcenia mają miejsce na terenie Parku Krajobrazowego Wzgórz Dylewskich. W Glaznotach przy jednym ze szlaków rowerowych działa duża żwirownia.

A historic oak in Szyldak (Fig. 8), for example, died because of a dirt pile lying nearby which impeded the uptake of water and minerals for years. Despite many attempts to save the tree, it died a few years ago. Another drastic example is a permit that was issued to cut down a historic tree in Stare Jabłonki. Although the tree had been damaged by inclement weather, it had not been damaged so much as to be a threat to human property or health, and its condition seemed to indicate that the crown would have regenerated itself within a few years.

Landscape changes in legally protected areas

Changes to the landscape can take place in areas under legal protection. Numerous cases were noted while the inventory of the studied area was being conducted. One example was the renovation of a weir on State Road 15 where the Bałcyna

River flows. The river is legally protected because it is a migration route for brown trout and lampreys. While the area was under construction, the migration of these water creatures was disrupted. Visibly drastic changes have taken place in the Dylewskie Hills Landscape Park. In Glaznoty, for example, there is a large gravel pit near one of the bicycle paths.

Changes to historic sites

Some of the most significant changes in the rural community of Ostróda are those to historic buildings and sites. Examples can be seen in the ongoing deterioration of valuable architectural works (Fig. 11), mainly manors and manorial farm buildings. Another common situation is that the vantage points which would give the best scenic views of a given historic site are often inadequately developed. The manor in Pancierzyn is an example of a building which should

be one of the highlights of its region; however, modern commercial silos obstruct and detract from the view and make it impossible to obtain the proper perspective of the overall historic compositional setting (Fig. 10). This is not an isolated case – another startling example is in Grabin where a tin utility building was erected in front of an old manor and park. Problems are also created when historic buildings are not renovated in accordance with recommendations made by the appropriate Historic Preservation Officer.

Predicted future changes to the landscape

The studied area has been constantly subjected to various landscape changes, mainly due to its convenient location and the scenic value of the area surrounding Ostróda.

Ryc. 8. Zniszczona aleja prowadząca do cmentarza rodzowego w Szyldaku, wrzesień 2012 r.

Fig 8. Damaged tree-lined road leading to a family graveyard in Szyldak, September 2012

Ryc. 9. Zaśmiecanie pasa drogowego, okolice miejscowości Pietrzwałd, Park Krajobrazowy Wzgórz Dylewskich, kwiecień 2011 r.

Fig 9. Dumping waste along a road, near Pietrzwałd, the Dylwskie Hills Landscape Park, April 2011

Przekształcenia obiektów zabytkowych

Jednym z ważniejszych przekształceń, jakie mają miejsce współcześnie na terenie badanej gminy są zmiany związane z obiektami zabytkowymi. Istotnym problemem jest podupadanie cennych obiektów architektonicznych (ryc. 11), głównie obiektów folwarcznych. Problemem jest również niewłaściwe gospodarowanie przedpołem widokowym obiektów zabytkowych. W sąsiedztwie obiektów, które powinny pełnić rolę dominant krajobrazowych (np. dwór w Pancerninie) pojawiają się współczesne obiekty gospodarcze (np. silosy), które uniemożliwiają właściwą percepcję całego zabytkowego założenia (ryc. 10). Kolejnym niechlubnym przykładem jest zabudowanie przedpoła widokowego założenia dworsko-parkowego w Grabinie

blaszanym budynkiem usługowym. Duży problem stanowią remonty obiektów zabytkowych odbiegające od ustaleń konserwatorskich.

Prognozowane przekształcenia krajobrazów

Analizowany teren podlega ciągłym przekształceniom, głównie ze względu na atrakcyjne położenie komunikacyjne oraz wysokie walory krajobrazowe okolicy.

Projektowane układy infrastruktury technicznej

Jednym z podstawowych kierunków przekształceń krajobrazów gminy wiejskiej będzie z pewnością gwałtowny rozwój infrastruktury technicznej. Pierwotna wersja projektu Studium (Projekt Studium

wyłożony do publicznego wglądu w 2011 r.) zakładała możliwość rozwoju elektrowni wiatrowych na terenach o wyjątkowych walorach krajobrazowych, które nie zostały objęte powierzchniowymi formami ochrony przyrody (krajobrazu). Ze względu na specyfikę ukształtowania terenu byłyby one widoczne z dużych odległości – głównie z terenu Wzgórz Dylewskich. W aktualnej wersji projektu Studium [Projekt studium... 2012] zrezygnowano z tego typu zainwestowania na terenie gminy.

Istotne przekształcenia krajobrazu będą wiązały się natomiast z zaplanowaną przebudową układu komunikacyjnego. W projektach przewidziano istotne zmiany w przebiegu dróg krajowych nr 7, 15 i 16. Zmiany w krajobrazie, związane z tego typu zagospodarowaniem, będą również znaczące. Konieczna

Ryc. 10. Silosy ustawione przed dworem w Pancerninie – nowa dominanta krajobrazowa, wrzesień 2012 r.

Fig. 10. Silos in front of a manor in Pancernie that have become the dominating feature in the landscape, September 2012

Ryc. 11. Ruiny dworu w Lubajnach, kwiecień 2011 r.

Fig. 11. Ruins of a manor in Lubajny, April 2011

Tab. 1. Podział największych miejscowości terenu opracowania pod względem planowanych przekształceń w dokumentach planistycznych (oprac. M. Antolak)

Table 1. Degree of changes in the planning documents encompassing the largest villages in the studied area (prepared by M. Antolak)

Kategoria Category	Miejscowości Villages
Kategoria I. Brak lub niewielkie, harmonijne przekształcenia struktury przestrzennej, powiększenie istniejącej struktury przestrzennej od 0 do 50% Category I. Little or no changes to the consistency of the spatial structure, expansion of the existing spatial structure from 0 to 50%	Smykówko, Lipowo, Kraplewo, Szyldak
Kategoria II. Umiarkowane przekształcenia struktury przestrzennej, powiększenie istniejącej struktury przestrzennej od 50 do 100% Category II. Moderate level of changes to spatial structure, expansion of existing spatial structure from 50 to 100%	Samborowo, Turznica, Bałcyny, Pietrzwałd, Brzydowo, Stare Jabłonki
Kategoria III. Silne przekształcenia struktury przestrzennej, powiększenie istniejącej struktury przestrzennej od 100 do 200% Category III. Substantial changes to spatial structure, expansion of the present spatial structure from 100 to 200%	Durąg, Ostrowin, Idzbark, Zwierzewo, Ornowo
Kategoria IV. Wyraźne przekształcenia struktury przestrzennej, nie nawiązujące kształtem i proporcją do istniejącej struktury przestrzennej miejscowości, powiększenie istniejącej struktury przestrzennej powyżej 200%. Category IV. Complete transformation of the spatial structure, no association between the shape or size of developments to the existing spatial structure, expansion of the present spatial structure by over 200%	Tyrowo, Kajkowo, Lubajny, Wałdowo, Międzyzlesie

Planned development of technical infrastructure

Some of the major changes expected to radically affect the rural landscape are connected with the rapid development of technical infrastructure. The original version of a study for a development project submitted for public review in 2011 proposed constructing wind farms in areas which had outstanding scenic value but which had not been legally declared as a protected wide area landscape. Because of the shape of the local terrain, these wind farms would have been visible from long distances – mainly from the Dylewskie Hills. The latest version of the study [Projekt stadium... 2012] abandoned this type of investment project within the municipality.

Significant changes to the landscape are expected to come about as a result of the planned development of the road network, involving large scale changes to State Roads 7, 15 and 16. The use of the roads will also have a great impact on the landscape. It will be necessary to partly change the shape of the terrain and cut down more trees. Noise barriers, the first in the Ostróda area, and raised embankments that will obstruct valuable landscape views will most probably be part of the modernization work on the roads. The planned construction of high voltage (220 kV and 220 kV+400 kV) electric power lines will bring about substantial structural changes in the eastern part of the

rural landscape. These above ground structures can considerably erode the value of landscape assets in the area.

Expansion of suburbs

As the town of Ostróda has little remaining development potential within its borders, suburban areas are expected to continue to grow. The most extensive changes will likely be in the villages of Kajkowo, Szafranki, Międzyzlesie, Wałdowo and Lubajny. The spatial layouts of these villages have already been considerably altered by the construction of new single family housing estates. These villages may possibly be incorporated into the town of Ostróda as suburban districts.

Expansion of towns and villages on major roads

The greatest changes to the landscape are likely to occur in and around larger villages that are on state roads, e.g. Samborowo and Tyrowo.

The original rural layouts will undergo further change, the traditional rural architecture will continue to disappear and new city-style houses will go up that are inconsistent with the existing buildings.

Expansion of the suburban economic development zone

Big changes to the landscape will be caused by the planned development of a suburban industrial and commercial zone south of Ostróda. This area can be negatively impacted by the clash of opposing functions – tourism and housing versus manufacturing and commercial storage.

An analysis of planning documents made it possible to divide the 20 largest villages in the municipality into 4 categories of the degree of changes expected to follow from approved projects in the Local Spatial Management Plans and the Study of Conditions and Directions of Spatial Development (Tab. 1).

będzie częściowa zmiana ukształtowania terenu oraz dalsza wycinka drzew. Przy nowych ciągach komunikacyjnych pojawią się najprawdopodobniej, pierwsze na terenie gminy ekrany akustyczne oraz nasypy przydrożne, przesłaniające interesujące widoki. Kolejną istotną zmianą infrastrukturalną w krajobrazie gminy są projektowane we wschodniej części gminy wiejskiej linie elektroenergetyczne wysokiego napięcia (220 kV i 220 kV+400 kV). Nadziemne konstrukcje mogą znacząco obniżyć walory krajobrazowe okolicy.

Rozbudowa podmiejskich układów osadniczych

W związku z niewielkimi możliwościami rozwojowymi obszaru miejskiego przewiduje się dalszą rozbudowę podmiejskich układów osadniczych. Największe przekształcenia prognozuje się dla miejscowości takich jak: Kajkowo, Szafranki, Międzylesie, Wałdowo i Lubajny, których układy przestrzenne zniekształciła nowa zabudowa jednorodzinna. Możliwe jest również włączenie części z tych miejscowości w granice administracyjne Ostródy.

Rozbudowa miejscowości znajdujących się przy głównych ciągach komunikacyjnych

Największe przekształcenia w krajobrazie przewiduje się dla dużych miejscowości, znajdujących

się przy drogach krajowych (m.in. Samborowo i Tyrowo). Przewiduje się ponadto dalsze przekształcenia ich układów ruralistycznych oraz niszczenie regionalnej zabudowy wiejskiej i powstawanie nowych „miejskich” obiektów, swoim charakterem nie pasujących do lokalnej zabudowy.

Rozbudowa podmiejskiej strefy rozwoju gospodarczego

Duże zmiany w krajobrazie pociągnie za sobą rozbudowa podmiejskiej strefy gospodarczej zaprojektowanej na południe od Ostródy. Negatywne przekształcenia w tym rejonie mogą dotyczyć kolizji funkcji planistycznych (turystyczna i mieszkalna sprzeczne z produkcyjną i składową).

W wyniku analizy dokumentów planistycznych dokonano podziału 20 największych miejscowości położonych w gminie na 4 kategorie. Podziału dokonano na podstawie planowanego przekształcenia, wynikającego z obowiązujących miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego oraz z projektu studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego (tab. 1).

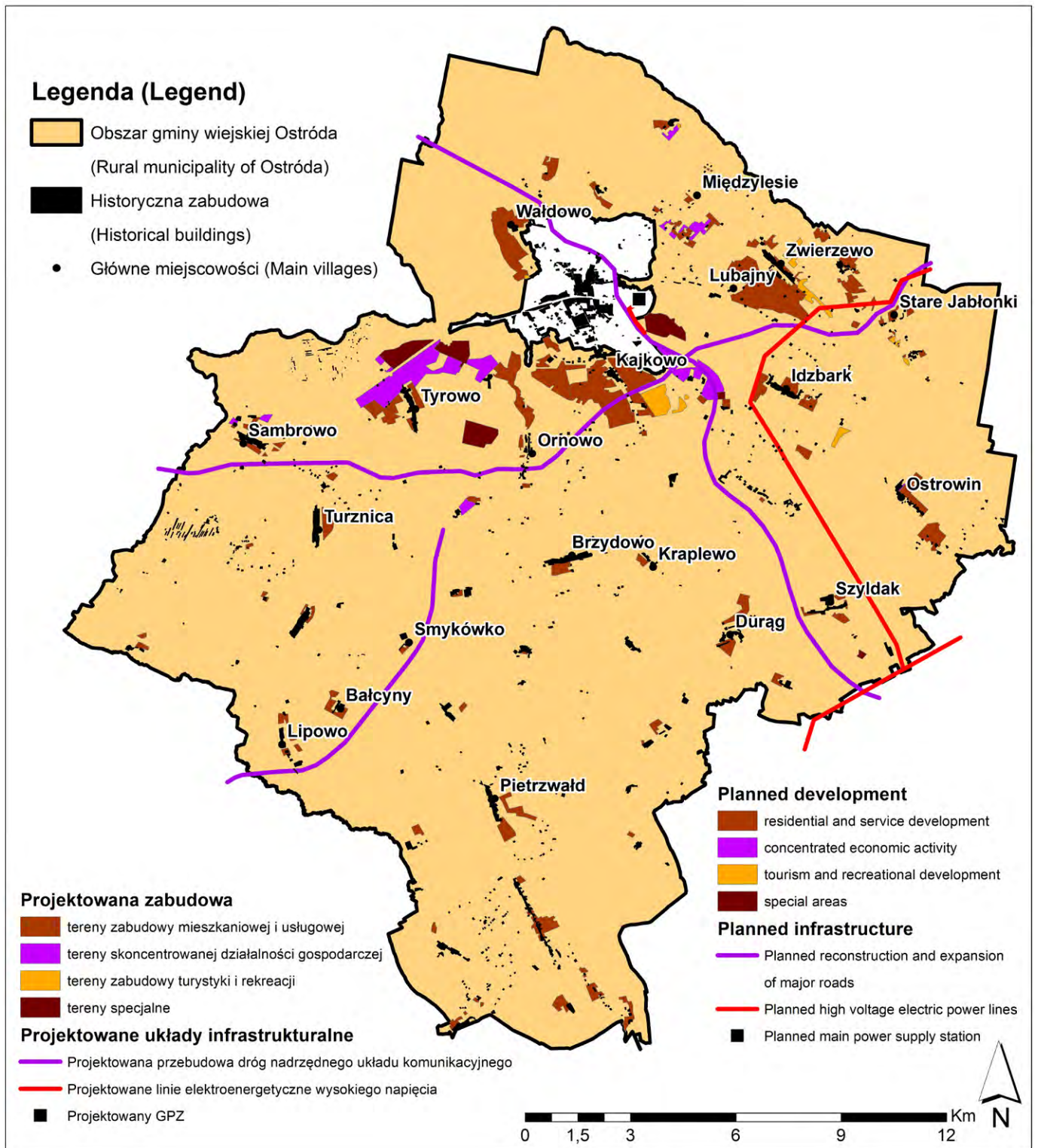
Łącznie pod zabudowę na terenie gminy wiejskiej przewidziano 2166 ha, co stanowi 5,4% powierzchni gminy. Największy udział ma w tym zestawieniu zabudowa mieszkaniowa i usługowa – 1500 ha.

Główne kierunki przekształceń krajobrazu zaprezentowano na rycinie 12.

Wnioski

Obszar Mazur stał się w ostatnich latach cenioną marką, głównie dzięki kampanii „Mazury Cud Natury” i jest chętnie odwiedzany przez turystów, przede wszystkim ze względu na wyjątkowe w skali świata walory krajobrazowe. Należą do nich przede wszystkim urozmaicone ukształtowanie terenu, duża jeziorność i lesistość oraz harmonijny, wiejski krajobraz rolniczy. Atrakcyjne położenie oraz wysokie walory krajobrazowe pociągają za sobą liczne przekształcenia.

Na analizowanym obszarze rozbudowie podlega system komunikacyjny (trzy drogi krajowe, linie elektroenergetyczne wysokiego napięcia, duże składowisko odpadów itp.), zaplanowana została podmiejska strefa ekonomiczna oraz stale rozbudowuje się infrastruktura turystyczna. W dokumentach planistycznych pod zabudowę przeznaczono 5,4% powierzchni gminy, co nie pokrywa się z rzeczywistym zapotrzebowaniem i prognozami demograficznymi. Problem ten dotyczy większości gmin, a skutkuje nadmiernym rozproszeniem zabudowy. Wyraźne zmiany w krajobrazie mogą doprowadzić do zatracenia jego najważniejszych atutów i spowodować, że stanie się on mniej atrakcyjny dla turysty.

Ryc. 12. Prognozowane przekształcenia krajobrazu gminy wiejskiej Ostróda (oprac. M. Antolak)

Fig. 12. Predicted landscape changes in the rural municipality of Ostróda (prepared By M. Antolak)

W artykule zaprezentowano wyłącznie niektóre przekształcenia występujące na terenie gminy. Krajobraz kulturowy od dawna podlegał na tych ziemiach wyraźnym zmianom, jednakże podnosiły one w dużej mierze jego walory. Czy współcześnie powstająca zabudowa i obiekty infrastruktury technicznej za kilkadziesiąt czy kilkaset lat zostaną uznane za zabytki? Czy intensywne przemiany początku XXI w. będą opisywane jako okres *prosperity*, czy okres degradacji krajobrazów? Czy nie są one aby przypadkiem wprowadzane zbyt gwałtownie, pochopnie oraz bez poszanowania historii?

Ryciny wykonał autor.

Mariusz Antolak

Katedra Architektury Krajobrazu
i Agroturystyki
Wydział Kształtowania Środowiska i Rolnictwa
Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie

Literatura – Literature

1. Antolak M., 2013a. Kształtowanie i ochrona krajobrazów gmin na przykładzie gminy wiejskiej i miejskiej Ostróda. Rozprawa doktorska. Promotor: Böhm A., Politechnika Krakowska im. T. Kościuszki, Wydział Architektury, Kraków-Olsztyn.
2. Antolak M., 2013b. Zróżnicowanie oraz przekształcenia detalu architektonicznego w wizualnym odbiorze zabudowy na przykładzie gminy wiejskiej Ostróda. *Acta Scientiarum Polonorum, Administratio Locorum* 12(3), 5–13.
3. Drożdż-Szczybura M., 2000. Wybrane problemy ochrony krajobrazu kulturowego polskiej wsi na przykładzie Markowej w woj. podkarpackim. Wyd. Politechniki Krakowskiej, 9.

4. Górnisiewicz B., 1999. Geneza, rozwój i prognozowanie wiejskich układów osadniczych. Wyd. Politechniki Krakowskiej.

5. Storz K., 2011. Murowany dom wiejski w krajobrazie kulturowym Warmii i Mazur. Wyd. Naukowe Scholar, Warszawa.

Materiały źródłowe

– Source materials

6. Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego terenu zabudowy mieszkalno-usługowej na zachód od wsi Tyrowo, gmina Ostróda (Uchwała Nr XLVI/356/02 Rady Gminy w Ostródzie z dnia 6 czerwca 2002 r.).

7. Projekt Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy Ostróda z dnia 20 grudnia 2012 r. pozyskany z Pracowni Projektowej MD Project.

8. Zmiana miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego gminy Ostróda w obrębie Tyrowo (Uchwała Nr XVI/158/99 Rady Gminy w Ostródzie z dnia 21 grudnia 1999 r.).

In total, 2.166 ha accounting for 5.4% of the total municipal area have been set aside for new development. Most of this is planned for the development of housing and services – 1.500 ha. The major types of changes are presented in Figure 12.

Conclusion

The Mazury region has developed into a valuable brand, aided by the promotional campaign called 'Mazury – a Miracle of Nature', and today is it eagerly visited by tourists and holidaymakers drawn to the unique landscape qualities that are among the finest the world has to offer. The Mazury attractions include a variety of land forms, a huge number of picturesque lakes and forests, and the accompanying rural and agricultural scenery. The convenient location and highly appreciated landscape qualities have led to numerous changes.

Overdevelopment in the studied area has been brought about by the transportation network and infrastructure: three state roads, high voltage electricity lines, a large landfill, etc. Planned investments include a suburban economic zone near Ostróda and an ever expanding range of tourist facilities. Planning documents show that 5.4% of the municipality has been allocated for development, which is not justified in light of real demand and demographic projections. This situation has occurred in

a majority of counties in Poland and leads to a sprawling use of land. The evident changes to the landscape may result in the loss of its most valuable features and make it less attractive to tourists. This article presents only a portion of the changes that have impacted the landscape in the studied area. The cultural landscape has been undergoing dramatic changes for some time as well, for the most part taking steps forward. Will the contemporary residential architecture and technical infrastructure be recognized in this century or centuries to come as historical achievement? Will the intensive changes of the early 21st century be thought of as an age of prosperity or a time of landscape degradation? Haven't these changes been allowed to occur too rapidly and without consideration or respect for the legacy of this area?

Figures by author.

Mariusz Antolak

Department of Landscape Architecture
and Agrotourism
Faculty of Environmental Management
and Agriculture
University of Warmia and Mazury in Olsztyn